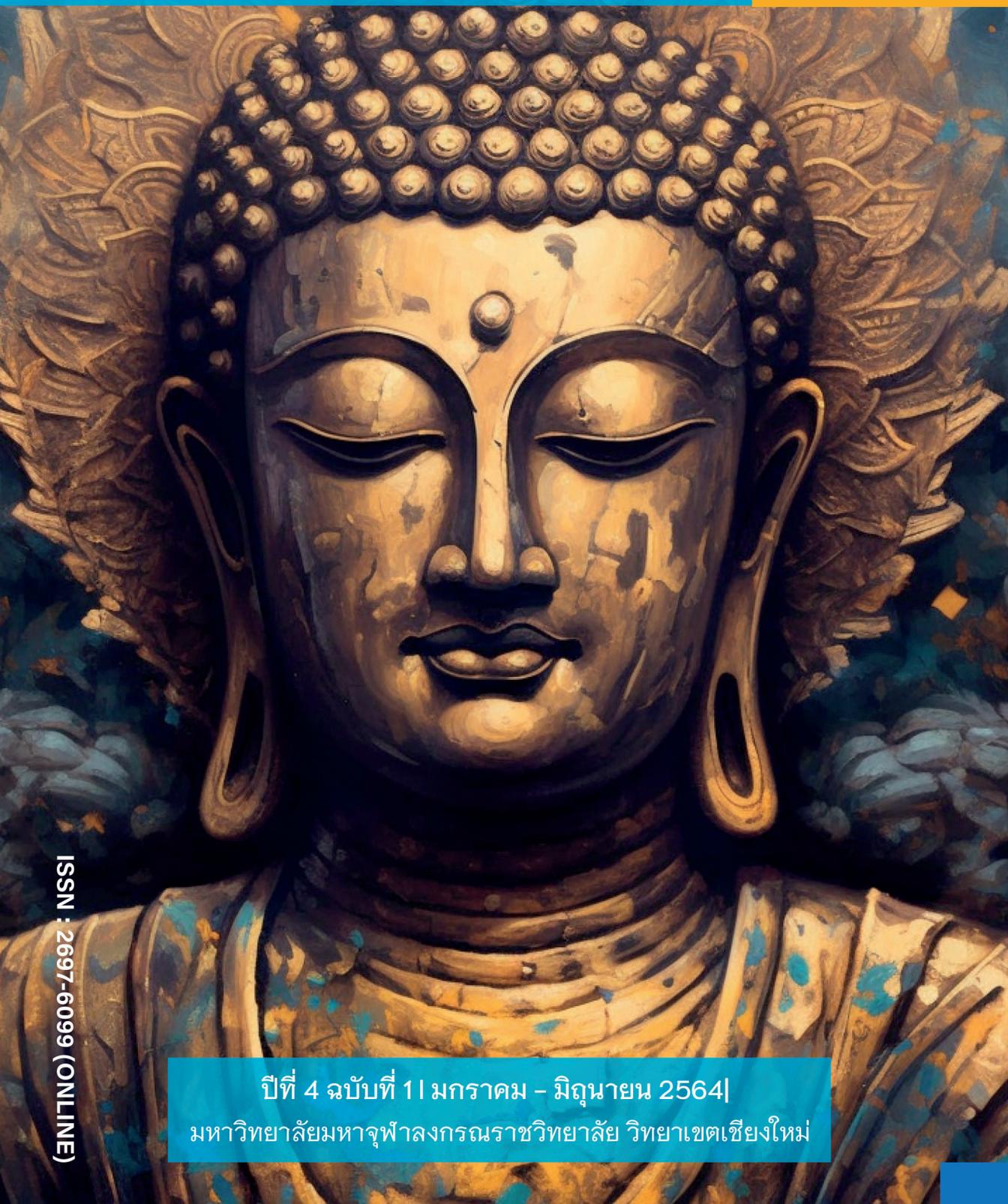

วารสารพุทธศิลปกรรม
JOURNAL OF BUDDHIST ARTS

02

ISSN : 2697-6099 (ONLINE)

ปีที่ 4 ฉบับที่ 11 มกราคม - มิถุนายน 2564
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

พุทธจิตรกรรมล้านนาในการสืบทอดพระพุทธศาสนา Buddha painting Lanna in the succession of Buddhism

สุรพล มาประจักษ์

พูนชัย ปันธิยะ

Surapon Maprajak, Poonchai Pathiya

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Chiang Mai

Corresponding Author, Email: Email: surapon_MA@gmil.com

บทคัดย่อ

จากการศึกษา พุทธจิตรกรรมล้านนา เป็นการวาดภาพหรือระบายสีด้วย ลวดลายอันเกิดจากสัญญาอันวิจิตรของจิตรกร จิตรกรรมเป็นศิลปะงานช่างที่มีความสำคัญ เพราะนอกจากจะเป็นสิ่งที่สร้างขึ้น เพื่อตอบสนองต่อเงื่อนไขการดำรงอยู่ของสังคมในอดีต โดยทุกอย่างมาจากพระพุทธศาสนาไม่ว่าวัฒนธรรมประเพณี ความคิด ความเชื่อ ล้วนมีพื้นฐานมาจากคำสอนทางพระพุทธศาสนา ร่องรอยวิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์ เช่น จิตรกรรมฝาผนังในวิหารวัดบวกรภหลวง ตำบลท่าศาลา อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ มีทั้งหมด 6 เรื่อง คือ เตมียชาดก สุวรรณสามชาดก เนมิราชชาดก มโหสถชาดก วิธูรบัตถิตชาดก และเวสสันดรชาดก มุ่งเน้นตามวิถีพุทธ ที่เชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม คุณธรรม จริยธรรม โดยภาพจิตรกรรมได้สอดแทรกคำสอนในพระพุทธศาสนาเข้ามาในเนื้อเรื่องด้วย เช่น บางเรื่องได้สอดแทรกคำสอนเรื่องการทำเพ็ญบารมี 10 ได้แก่ ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิษฐาน เมตตา อุเบกขา ทุกเรื่องสอนไม่ให้ประมาทในชีวิตและยังเป็นการเติมเต็มบารมีเพื่อให้บรรลุเป้าหมายอันสูงสุดในพระพุทธศาสนา

คำสำคัญ: พุทธจิตรกรรม, การสืบทอด, พระพุทธศาสนา

Abstract

The study of Buddhist painting. The painting or painting with the pattern of the painful contract of the painter. Painting is an important art form. Because it is built. In response to the conditions of the existence of society in the past. Everything from Buddhism, regardless of culture, tradition, thought, belief are based on Buddhist teachings. The way of life of man such as mural painting in the temples of Wat Buakkhrokuang, Tha Sala Sub-district, Mueang District, Chiang Mai Province. it was found in six Jàtakas stories were painted i.e. Temiya Jàtaka, Suvannasam Jàtaka, Nemiraj Jàtaka, Mahosatha Jàtaka, Vidhurabanthita Jàtaka and Vessantara Jàtaka. All mural paintings focused the Buddhist way that related to the doctrines of Kamma, virtues and moral. The mural painted reflected the Buddhist Doctrines as the Ten Perfections viz. Dàna: giving, Sāla: morality, Nekkhamma: renunciation, Panjà: wisdom, Viriya: energy, Khanti: forbearance, Sacca: truthfulness, Adhiññhàna: self-determination, Mettà: loving-kindness and Upekkhà: equanimity. All mural paintings reflected the non-negligence or heedfulness in life and to complete the perfections to reach the Ultimate Goal of Buddhism.

Keywords: Buddha painting Lanna, Succession, Buddhism

บทนำ

พระพุทธศาสนาเป็นส่วนสำคัญอย่างยิ่งของวิถีชีวิตของชาวล้านนามาช้านาน ศิลปะของล้านนาได้รับแรงบันดาลใจส่วนใหญ่มาจากศาสนาพุทธ หลักฐานสำคัญของประวัติศาสตร์ศิลป์ล้านนา ได้ถูกจารึกไว้ในสถาปัตยกรรมและการตกแต่งวัด ไม่ว่าจะเป็นจิตรกรรมภาพวาดฝาผนัง ประติมากรรม และงานฝีมือนานาชาติที่สรรสร้างขึ้นอย่างบรรจง เพื่อเป็นพุทธบูชา

จิตรกรรมเป็นศิลปะที่สะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาของจิตรกรผู้สร้างสรรค์จินตนาการและแรงบันดาลใจ พร้อมทั้งรวบรวมความรู้สาขาอื่นๆ มาใช้แล้วถ่ายทอดความคิด ความรู้สึกออกมาเป็นภาพเขียนโดยบอกเล่าเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา วิถีชีวิตชุมชน วัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีในยุคหนึ่งๆ โดยเฉพาะจิตรกรรมฝาผนังซึ่งเป็นจิตรกรรมเนื่องในพระพุทธศาสนาที่มีแบบแผนสืบทอดกันมาเป็นประเพณีอันยาวนานเกิดจากความพากเพียรและพลังศรัทธาในพระพุทธศาสนาของจิตรกรเอง เพื่อชักชวนให้ผู้ชมที่ได้ฟังพระธรรมเทศนา แล้วเห็นภาพเขียนแสดงเรื่องตามที่ได้รับฟังมา คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าจะติดหู ติดตาและติดอยู่ในใจ ทำให้เกิดความศรัทธาเลื่อมใสยิ่งขึ้น

ความหมายของพุทธจิตรกรรม

งานจิตรกรรม เป็นสื่อของการบันทึกเรื่องราวต่างๆ ให้แก่สังคม แทนการสอนด้วยวาจา จิตรกรรม หรือภาพเขียนฝาผนังที่อยู่ในโบสถ์วิหาร มักแสดงเรื่องราวที่ต้องการถ่ายทอดออกสู่สังคม อย่างมีระบบ เพื่อแสดงความสำคัญเฉพาะ การวางเค้าโครงเรื่องราวของภาพจิตรกรรม การวางโครงสร้างของสี ขนาดสัดส่วนของคน สัตว์ และสิ่งของต่างๆ ซึ่งประกอบเป็นเรื่องราวนั้น ต้องวางเค้าโครงในลักษณะที่ส่งเสริมองค์พระประธาน ให้มีลักษณะเด่น จะเห็นได้ว่า ภาพเขียนฝาผนังในโบสถ์วิหารต่างๆ ทำให้เราเกิดความรู้สึกสงบร่มเย็น เพราะมีการวางเค้าโครงของการใช้สี เส้น รูปทรงต่างๆ ของภาพจิตรกรรมแวดล้อมพระประธานอย่างถูกต้องจิตรกรรม คือ งานศิลปะสาขาหนึ่งที่เรียกว่า วิจิตรศิลปะหรือวิสุทธิศิลปะ หมายถึง ศิลปะบริสุทธิ์ ซึ่งเกิดจากการสร้างสรรค์ของจิตรกร ให้ปรากฏออกมาเป็นภาพเขียน คือ เป็นการสร้างสรรค์สิ่งที่เป็นนามธรรมให้ปรากฏเป็นรูปธรรม อันจะทำให้ผู้ชมรู้สึกได้โดยทางอินทรีย์สัมผัส ที่ทำให้เกิดความประจักษ์แห่งศิลปะนั้น และมีผลให้จิตใจเป็นสุขในทางคุณธรรม จริยธรรม และสุนทรียศาสตร์ นั่นก็คือจิตรกรรมเป็นเครื่องส่งเสริมให้จิตใจสูงขึ้น ถ้าจิตรกรรมใดไม่ทำให้ผู้ชมเกิดความรู้สึกปีติยินดีอิ่มเอิบใจ หรือสะท้อนใจแล้วจิตรกรรมนั้นก็ไม่มีคุณค่า ไม่สามารถเรียกว่าเป็นศิลปกรรมหรืออีกทางหนึ่ง หากจิตรกรรมนั้นมีคุณค่า แต่ผู้ชมนั้นเป็นผู้ที่ขาดอินทรีย์สัมผัส ก็ไม่สามารถเกิดความประจักษ์แห่งศิลปกรรมนั้นได้ (วรรณิกา ฅ สงขลา, 2528: 1)

ในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย พระพุทธเจ้าได้ตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า “..เมื่อมีน้ำย้อม ครั่ง ขมิ้น สีเขียวหรือสีแดงอ่อน ช่างย้อมหรือจิตรกรพึงเขียนรูปภาพ

สตรีหรือรูปภาพบุรุษให้ได้สัดส่วนครบถ้วนลงบนแผ่นกระดาษที่ขัดดีและผาผั่งหรือแผ่นผ้า” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 16 ข้อ 64: 124) ในชั้นชวาวรรค พระพุทธองค์ได้ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย แม้ภาพจิตรกรรมที่เขาเขียนไว้นั้นจิตรกรก็คิดด้วยจิตนั่นเอง จิตนั่นเองวิจิตรกว่าภาพจิตรกรรมที่เขาเขียนไว้นั้น” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 17 ข้อ 100: 191) ส่วนในขุททกนิกาย เถรีคาถา พระสุภาชีวกัมพวิภาเถรีได้กล่าวไว้ว่า “..เหมือนบุคคลได้เห็นภาพจิตรกรรมที่จิตรกรได้ระบายด้วยหรรดาลทำไว้ที่ผาผั่งในจิตรกรรมนั้น” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 26 ข้อ 395: 620) ในการเขียนจิตรกรรมนั้น จิตของจิตรกรก็ย่อมต้องนึกคิดเรื่องราวต่างๆ นานัปการ ที่ตนจะเขียน เช่น เรื่องสวรรค์ นรก ซึ่งถือได้ว่าเป็นการเขียนภาพนั้น จิตของจิตรกรก็ได้ท่องเที่ยวและนึกคิดไปตามเนื้อเรื่องที่ตนได้วาดเหล่านั้นด้วย ฉะนั้นจิตรกรรมจึงเป็นภาพที่ได้บันทึกถึงการท่องเที่ยวไปของจิตที่เป็นไปตามการนึกคิดของจิตรกร ในอรรถกถาพระไตรปิฎกได้ขยายความไว้ว่า บทว่า จรณ นาม จิตต ได้แก่ วิจรณจิต (ภาพเขียน), พรหมณ์ผู้เป็นเจ้าของลัทธิชื่อว่า สังฆพรหมณ์ มีอยู่พวกเขาให้สร้างแผ่นผ้าแล้วให้ช่างเขียนภาพแสดงสมบัติและวิบัตินานัปการ โดยเป็นสวรรค์ เป็นนรกลงในแผ่นภาพนั้นแสดง (ถึงผลของกรรม) ว่า ทำกรรมนี้แล้ว จะได้รับผลนี้ ทำกรรมนี้แล้วจะได้รับผลนี้ ถือเอาจิตรกรรมนั้นเที่ยวไปและในคัมภีร์อรรถกถาธรรมสังคณี ได้กล่าวเน้นและขยายความถึงกระบวนการการทำงานของจิตในการสร้างสรรค์งานจิตรกรรมไว้ว่า จริงอยู่ ชื่อว่า วิจิตรอื่นยิ่งกว่าจิตรกรรม ไม่มีในโลก ธรรมดาว่าลวดลายแม้ในความวิจิตรนั้น ก็เป็นความวิจิตร คือความงดงามยิ่งนัก พวกจิตรกรเมื่อกระทำ จิตรกรรมนั้นก็เกิดสัญญาอันวิจิตรว่า รูปมีอย่างต่างๆ เราควรทำอย่างนี้ในที่นี้ดังนี้ การทำอันวิจิตร อันสำเร็จแล้วด้วยกิจมีการเขียน การระบายสี การทำสีให้เรื่องรองและการสลัสีเป็นต้น ย่อมเกิดขึ้นด้วยสัญญาอันวิจิตร รูปอันวิจิตรอย่างใดอย่างหนึ่ง ในความวิจิตรกล่าวคือ ลวดลายย่อมสำเร็จแต่จิตรกรรมนั้น การเกิดขึ้นแห่งศิลปะอันวิจิตรอย่างใดอย่างหนึ่งในโลกอย่างนี้ ศิลปะทั้งหมดนั้นอันจิตเท่านั้นคิดว่า รูปนี้จะมีข้างบนของรูปนี้ รูปนี้จะมีข้างล่างของรูปนี้ รูปนี้จะมีที่ข้างทั้ง 2 ของรูปนี้แล้ว จึงกระทำจิตรกรรมนั้นอันข้างล่างให้วิจิตรแล้ว

สรุปได้ว่า พุทธจิตรกรรม หมายถึง การวาดภาพหรือระบายสีด้วยลวดลายอันเกิดจากสัญญาอันวิจิตรของจิตรกร มีการกระทำกิจกรรมด้วยการเขียน การระบายสี การทำสีให้เรื่องรองและการสลัสี เป็นต้น ลงบนพื้นผิวที่ราบเรียบหรือแผ่นกระดาษ ผ่าผั่ง ผาผั่ง ด้วยความวิจิตรแห่งจิตของจิตรกรอันเป็นเรื่องราว ที่เกี่ยวเนื่องในพุทธศาสนา เช่น

เรื่องพุทธประวัติชาดก ไตรภูมิ ปรีศนาธรรมเป็นต้น ที่จิตรกรสร้างสรรค์ขึ้น จากความคิด ความบันดาลใจและจินตนาการจนเกิดเป็นมโนภาพ และด้วยพลังแห่งสมาธิ ฝีมือ ความชำนาญ ความประณีตและแรงศรัทธา ถ่ายทอดออกมาจากมโนทัศน์ให้ปรากฏเป็นภาพเขียน คือ การสร้างสรรค์ สิ่งที่เป็นนามธรรม ให้ปรากฏเป็นรูปธรรม ให้ผู้รับรู้หรือผู้ชม ได้รู้สึก โดยทาง อินทรีย์สัมผัสในระดับปรากฏการณ์ นอกจากเป็นการประดับตกแต่งแล้ว ยังเป็นการเล่าเรื่อง และแสดงธรรมบางประการ ไปด้วย สะท้อนให้เห็นความเป็นไปทางประวัติศาสตร์โบราณ ชีวิต ความเป็นอยู่ของคนแต่ละยุค แต่ละสมัย และทำให้เกิดประจักษ์แห่งศิลปะนั้นด้วย

จิตรกรรม เป็นศัพท์บัญญัติเพื่อให้มีความหมายตรงกับคำว่า Painting ในภาษาอังกฤษ ซึ่งหมายถึง “รูปสี่หรือรูประบายสี” ดังนั้น ความหมายของจิตรกรรมจึงมีพิเศษกว่า การวาดเขียนหรือรูปภาพโดยทั่วไป กล่าวคือ เป็นการวาดเขียนที่ใช้สีต่างๆ หรือรูปภาพ ระบายสี ส่วนการวาดเขียนหรือรูปภาพโดยทั่วไปที่เขียนหรือวาดด้วยสีเดี่ยวนั้น หมายถึง “การวาดเขียนหรือวาดเส้น” ซึ่งตรงกับคำภาษาอังกฤษ ว่า Drawing เมื่อกล่าวคำว่า “จิตรกรรมไทย” หมายถึง ภาพระบายสี ฝีมือจิตรกรไทย ซึ่งคำว่า จิตรกรรมไทยนี้ มิได้สงวน ใช้เรียกเฉพาะจิตรกรรมแบบไทยประจำชาติหรือแบบไทยประเพณี (Thai traditional painting) เท่านั้น แต่ยังมีความหมายรวมไปถึงจิตรกรรมแบบอื่นๆ ที่เป็นฝีมือของจิตรกรรม ไทยรวมทั้งจิตรกรรมแบบไทยร่วมสมัย (Thai contemporary painting) ด้วยจิตรกรรม ไทย มักเป็นภาพเขียนสี ซึ่งมักเขียนไว้ตามอาคาร ศาสนสถานในพุทธศาสนา เช่น โบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ คูหาภายในสถูปเจดีย์ปราสาทตลอดจนถึงผนังถ้ำ จิตรกรรมไทยส่วน มาก จะเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาเช่นเรื่องพุทธประวัติชาดก ไตรภูมิและปรีศนา ธรรม เป็นต้น จุดประสงค์ของการเขียนภาพจิตรกรรม นอกจาก เป็นการประดับตกแต่งแล้ว ยังเป็นการเล่าเรื่องและแสดงธรรมบางประการไปด้วยจิตรกรรมฝาผนัง นอกเหนือไปจาก การให้ความรู้ความเพลิดเพลินแล้ว ยังสะท้อนให้เห็นความเป็นมาทางประวัติศาสตร์และ วิธีชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนแต่ละยุค ซึ่งจิตรกรจะเขียนสภาพชีวิตสังคมในยุคสมัย นั้นสอดแทรกไว้ด้วย (จิรพันธ์ สมประสงค์, 2532: 117) จิตรกรรม หมายถึง ผลงานศิลปะที่ แสดงออกด้วยการขีดเขียน การวาด และระบายสี เพื่อให้เกิดภาพ เป็นงานศิลปะที่มี 2 มิติ เป็นรูปแบบไม่มีความลึกหรือขนุนหนา แต่สามารถเขียนลงตาให้เห็นว่ามีความลึกหรือขนุน ได้ ความงามของจิตรกรรมเกิดจากการใช้สีในลักษณะต่างๆ กัน (โครงการพัฒนาบทเรียน E-learning, จิตรกรรม (Painting), 2560: ออนไลน์)

จิตรกรรมเป็นศิลปะที่สะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาของจิตรกรผู้สร้างสรรค์จินตนาการและแรงบันดาลใจ พร้อมทั้งรวบรวมความรู้สาขาอื่นๆ มาใช้แล้วถ่ายทอดความคิดความรู้ที่สกัดออกมาเป็นภาพเขียน (กรมศิลปากร, 2539: 143) บอกเล่าเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา วิถีชีวิตชุมชน วัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีในยุคหนึ่งๆ โดยเฉพาะจิตรกรรมฝาผนังซึ่งเป็นจิตรกรรมเนื่องในพระพุทธศาสนาที่มีแบบแผนสืบทอดกันมาเป็นประเพณีอันยาวนานเกิดจากความพากเพียรและพลังศรัทธาในพระพุทธศาสนาของจิตรกรเอง เพื่อชักชวนให้ผู้ชมที่ได้ฟังพระธรรมเทศนาแล้วเห็นภาพเขียนแสดงเรื่องตามที่ได้รับฟังมา คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าจะติดหูติดตาและติดอยู่ในใจ ทำให้เกิดศรัทธาเลื่อมใสยิ่งขึ้น

จิตรกรรมในพุทธศาสนา

เริ่มสมัยประวัติศาสตร์ เมื่อวัฒนธรรมทางศาสนาแพร่หลายเข้ามา ศิลปกรรมและภาษา หนังสือ ก็ย่อมแพร่หลายเข้ามาพร้อมกันด้วย ศิลปกรรม เป็นอุปกรณ์สำคัญ ในการสั่งสอน โดยการถ่ายทอดเรื่องราวด้วยภาพ เพื่อให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาในศาสนา ในหมู่ประชาชนได้ดียิ่งขึ้น แหล่งกำเนิดศาสนาที่เผยแพร่เข้ามานั้น คือ ประเทศอินเดียอารยธรรมอินเดียซึ่งแพร่หลายออกสู่โลกภายนอกราว 2,000 ปีมาแล้ว เข้ามาสู่ประเทศไทยเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 10 - 11 ก่อให้เกิดวัฒนธรรมที่เรียกว่า ทวาราวดี ซึ่งรับนับถือพุทธศาสนา ศิลปกรรมในวัฒนธรรมทางทวาราวดี ทำหน้าที่ถ่ายทอดคำสอนในพุทธศาสนาให้เป็นรูปธรรม เช่น สร้างพระพุทธรูป หรือสร้างงานประติมากรรมเล่าเรื่องในศาสนา เช่น พุทธประวัติชาดก โดยสลักลงบนหิน หรือใช้ปูนปั้น รวมทั้งสร้างอาคารศาสนสถานที่เกี่ยวข้องปรากฏเป็นหลักฐานร่องรอยให้เห็นอยู่ แต่ไม่เหลือปรากฏหลักฐานทางด้านจิตรกรรม คงชำรุดเสียหายไปหมดแล้ว เพราะงานจิตรกรรมเขียนด้วยวัสดุที่ไม่คงทน ถูกแดด ถูกฝนไม่นานก็หมดไป สมัยสุโขทัยเริ่มต้น เมื่อราวปลายพุทธศตวรรษที่ 18 มีการติดต่อเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาของประเทศพม่า ลังกา จิตรกรรมของสมัยสุโขทัย จึงมีส่วนคล้ายคลึงกับจิตรกรรมของลังกาและพม่าอยู่บ้าง แต่ยังมีเอกลักษณ์ของตนเอง ที่เด่นชัดเป็นพิเศษตามลักษณะไทย มีการสืบทอดผ่านมาสู่สมัยกรุงศรีอยุธยา จนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ศิลปะในสังคมล้านนามีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับความศรัทธาทางพระพุทธศาสนา ศิลปะในพระพุทธศาสนาไม่ได้เน้นถึงเรื่องความงามเป็นการเฉพาะ แต่มีบางแง่มุมที่สัมพันธ์อยู่กับความจริง (reality) และความดี (goodness) พระพุทธศาสนากล่าวถึงธรรมะเป็นเรื่องหลัก

ซึ่งก็คือความจริงที่เป็นจริงและกฎเกณฑ์ธรรมชาติ (nature law) กล่าวคือ ความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย การอิงอาศัยเกื้อกูลเป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกันในธรรมชาติที่เป็นปรากฏการณ์ อากาการต่างๆ นั้นมีความเป็นปกติธรรมดาของมันเอง และมีความงามอยู่ในตัวเองแล้ว เป็นความงามทางภววิสัย เป็นสุนทรียภาพในลักษณะหนึ่ง (มโน พิสุทธิรัตนานนท์, 2547: 101)

ในคัมภีร์พระไตรปิฎกได้กล่าวถึงศิลปะในสาहितตถกชาตค (อำมาตย์โพธิสัตว์เข้าไปเฝ้าพระราชาราบพูลลาไปเรียนศิลปะ) ว่า “ขึ้นชื่อว่าศิลปะแม้ชนิดใดชนิดหนึ่ง ก็สามารถให้สำเร็จประโยชน์ได้โดยแท้ ขอพระองค์ทรงทอดพระเนตรหมู่บ้านในทิศทั้ง 4 ที่คนง่อยได้แล้วเพราะการดีตมุลแพะ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 27 ข้อ 107: 636) ในมงคลสูตรข้อที่ 8 พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า “ความเป็นผู้มีศิลปะนี้เป็นมงคลอันสูงสุด” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 25 ข้อ 264: 784)

จิตรกรรมล้านนานั้นเป็นศิลปะที่สะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาของจิตรกรผู้สร้างสรรค์จินตนาการและแรงบันดาลใจ พร้อมทั้งรวบรวมความรู้สาขาอื่นๆ มาใช้แล้วถ่ายทอดความคิดความรู้สึกออกมาเป็นภาพเขียนโดยบอกเล่าเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา วิถีชีวิตชุมชน วัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีในยุคต่างๆ โดยเฉพาะจิตรกรรมฝาผนังซึ่งเป็นจิตรกรรมเนื่องในพระพุทธศาสนาที่มีแบบแผนสืบทอดกันมาเป็นประเพณีอันยาวนานเกิดจากความพากเพียรและพลังศรัทธาในพระพุทธศาสนาของจิตรกรเอง เพื่อชักชวนให้ผู้ชมที่ได้ฟังพระธรรมเทศนาแล้ว เห็นภาพเขียนแสดงเรื่องตามที่ได้รับฟังมา คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าจะติดหูติดตาและติดอยู่ในใจ ทำให้เกิดศรัทธาเลื่อมใสยิ่งขึ้น ถ้าวางานพุทธจิตรกรรมได้มีส่วนสืบทอดพระพุทธศาสนาให้คงอยู่สืบไป

จิตรกรรมฝาผนังในล้านนา

ความเป็นมาของพุทธจิตรกรรมล้านนา ศิลปวัฒนธรรมของแคว้นล้านนานั้นมีความสัมพันธ์กับแคว้นใกล้เคียง ทั้งที่เจริญขึ้นก่อนและที่เติบโตร่วมสมัยกันมาทางตะวันตก คือ ทริภุชชัย มอญ-พม่า ทางเหนือ คือ จีนตอนใต้ ไต้หวันล้านนา คือ สุโขทัย ส่วนล้านช้างอยู่ทางตะวันออก การรับอิทธิพลด้านศิลปกรรมของล้านนาในระยะแรกเกี่ยวข้องกับการเมืองที่เจริญขึ้นก่อนทางทิศตะวันตกเป็นสำคัญ โดยมีการแลกเปลี่ยนสร้างสรรค์ในระยะต่อมาศิลปะสุโขทัย ซึ่งมีความต่อเนื่องมาจนถึงยุคทองของศิลปกรรมล้านนาในต้นพุทธศตวรรษที่ 21

จิตรกรรมฝาผนัง เป็นงานตกแต่งสถาปัตยกรรมที่มีจุดประสงค์นอกจากความงามแล้ว ยังเป็นงานเขียนเพื่อให้สอดคล้องกับคติความเชื่อทางศาสนาอีกด้วย จิตรกรรมในศิลปะล้านนา พบงานเขียนบนผืนผ้า (พระภูม) เพื่อแขวนไว้ในอาคาร พระภูมที่เก่าที่สุดพบจากกรุวัดเจดีย์สูง อ. ฮอด เชียงใหม่ จิตรกรรมบนผนังอาคารเก่าที่สุดในล้านนา คือ ภาพอดีตพุทธในกรุเจดีย์วัดอุโมงค์ เชียงใหม่ เนื่องจากสีที่ใช้ในงานจิตรกรรมเตรียมจากวัตถุธรรมชาติคือ สีฝุ่นผสมกับกาวยางไม้หรือหนังสัตว์ ดังนั้นจึงไม่คงทนเมื่อถูกความชื้น เพราะสีจะหลุดร่อนเสียหาย ยิ่งเป็นงานจิตรกรรมที่เขียนบนฝาผนังของอาคาร เมื่อหลังคามีรอยรั่วน้ำฝนที่ไหลสูงงานจิตรกรรมย่อมทำให้เกิดความเสียหาย เร็วขึ้น ดังนั้นงานจิตรกรรมรุ่นเก่าจึงเหลืออยู่น้อยมาก จิตรกรรมที่พบในปัจจุบันจึงเป็นงานเขียนที่มีอายุร้อยกว่าปีที่ผ่านมานี้เอง ชุมชนที่กระจายอยู่ตามพื้นที่ลุ่มน้ำต่างๆ มีความหลากหลายทางกลุ่มชาติพันธุ์ มีการผสมผสานกันระหว่างกลุ่มชน ตลอดจนการอพยพย้ายถิ่นจึงทำให้งานจิตรกรรมที่ผลิตจากช่างฝีมือมีความแตกต่าง กันไปด้วย จนทำให้นักประวัติศาสตร์ศิลป์จำแนกงานจิตรกรรมตามลักษณะของงานเป็นสกุลช่าง หลายสกุล เช่น สกุลช่างเชียงใหม่สกุลช่างไทใหญ่ และสกุลช่างไทลื้อ เป็นต้น เรื่องราวที่นิยมเขียนยังคงเป็นพุทธประวัติ ทศชาติชาดกเป็นหลัก แต่ชาดกพื้นบ้านก็พบเขียนอยู่หลายเรื่องเช่นกัน งานลายคำถึงแม้ว่าไม่ค่อยปรากฏเป็นงานเล่าเรื่องแต่นับว่าเป็นงานจิตรกรรมอีกประเภทหนึ่ง ส่วนงานลายคำรุ่นเก่ากระจัดกระจายในแถบเมืองลำปางค่อนข้างมาก จากนั้นถึงแพร่หลายออกไปและกลายเป็นลายประดับตกแต่งอาคารในที่สุด

จิตรกรรมเขียนสีที่เก่าที่สุด ได้แก่ จิตรกรรมภาพอดีตพุทธจำนวน 28 พระองค์ภายในกรุเจดีย์วัดอุโมงค์เถรจันทร์ ภาพอดีตพุทธประทับนั่งขัดสมาธิราบแสดงปางมารวิชัย พระพักตร์ค่อนข้างใหญ่ เม็ดพระศกใหญ่ รัศมีรูปดอกบัวตูม เป็นลักษณะพระพุทธรูปแบบล้านนาราวพุทธศตวรรษที่ 20 ที่ฐานมีลายประจายามกำมปู ซึ่งเข้าใจว่าอาจเป็นอิทธิพลจากศิลปะอยุธยา

จิตรกรรมราวพุทธศตวรรษที่ 21 ที่อุโมงค์ด้านทิศเหนือของเจดีย์วัดเดียวกัน ภาพที่เหลืออยู่เป็นภาพดอกไม้ใบไม้ที่เขียนต่อเนื่องกันไป ดอกไม้ที่เป็นแม่ลายได้แก่ ช่อดอกโบทัน ซึ่งมีลักษณะเดียวกันกับดอกโบทันที่นิยมเขียนในเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หมิง ภายในช่องว่างระหว่างดอกไม้และใบไม้นั้น เขียนรูปสัตว์มงคลตามคติจีน ได้แก่ หงส์ นกยูง นกกระยาง ห่าน เป็นต้น

จิตรกรรมบนผ้า (พระบฏ) ที่พบจากกรุวัดเจติยสูง อ.ฮอด เข้าใจว่าจะมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 21 เช่นกัน ปัจจุบันจัดแสดงที่หอศิลป์ ถนนเจ้าฟ้า และที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติเชียงใหม่ เรื่องที่เขียนได้แก่พุทธประวัติตอน เสด็จลงจากดาวดึงส์หลังจากทรงเทศนาโปรดพุทธมารดาแล้ว เป็นภาพพระพุทธรองค์ยืนแสดงปางเปิดโลก มีพระอัครสาวกขนาบข้างด้านหลังมีภาพดอกไม้สวรรค์โปรยปรายซึ่งเป็นดอกไม้ส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับศิลปะจีน

จิตรกรรมที่แผงคอสองวิหารน้ำแต้มวัดพระธาตุลำปางหลวง เข้าใจว่าเป็นงานราวพุทธศตวรรษที่ 23 ทางด้านทิศเหนือเล่าเรื่องประวัติพระอินทร์ (มาฆะมานพ) ทิศใต้เล่าเรื่อง นางสามาวดี ทั้งสองเรื่องเป็นนิทานในอรรถกถาหมวดอัปมาทวรรค โดยมีอักษรธรรมล้านนากำกับภาพอยู่ทั่วไป การแบ่งภาพของเรื่องตอนต่างๆ ถูกแบ่งแยกออกจากกันด้วยเส้นสีเทาที่มีลักษณะโค้งเป็นลอน สีหลักที่ใช้มี 3 สีคือ ขาว ดำ และแดง นอกนั้นมีสีเขียว น้ำตาล ชมพู แทรกเล็กน้อยและสีดำที่ใช้ตัดเส้นภาพเล่าเรื่องของวิหารน้ำแต้มมีภาพประกอบ ที่ช่างได้ใช้การสังเกตจากสภาพแวดล้อมในขณะนั้นมาเขียนใส่ไว้ จึงทำให้สามารถเข้าใจถึงแบบแผนความเป็นอยู่ของคนในสมัยนั้นได้เป็นอย่างดี เช่น ภาพของสถาปัตยกรรมประเภทวัง หรือ เรือนชาวบ้าน การแต่งกายของผู้คนที่มีสถานภาพต่างๆ กัน

ในช่วงครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ 25 นั้น เป็นงานกลุ่มใหญ่ที่สืบทอดงานประเพณีดั้งเดิม เท่าที่พบมีหลายสกุลและฝีมือช่าง อาทิ สกุลช่างเชียงใหม่ สกุลช่างน่าน ฝีมือช่างไทใหญ่ ฝีมือช่างเลียนแบบศิลปะกรุงเทพฯ ตลอดจนงานพื้นบ้านที่แตกต่างกันไป งานเหล่านี้พบกระจายทั่วไปในเขตภาคเหนือตอนบน งานจิตรกรรมของสกุลช่างและฝีมือช่างที่เด่นๆ ได้แก่

จิตรกรรมสกุลช่างเชียงใหม่ จิตรกรรมฝาผนังวิหารลายคำ วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร เชียงใหม่ ผนังด้านทิศเหนือเขียนเรื่อง สังข์ทอง เข้าใจว่าผู้เขียนคือ แจ็กเส็ง จิตรกรรมเรื่องสังข์ทองจัดว่าเป็นฝีมือของแบบอย่างสกุลช่าง เชียงใหม่ได้ถึงแม้ว่าจะเหลืออยู่เพียงแห่งเดียว ผนังทางด้านทิศใต้เขียนเรื่องสุวรรณหงส์เป็นผลงานของช่างพื้นเมืองที่เชื่อว่า คือ หนานโพธา โดยเป็นงานเขียนตามแบบศิลปะกรุงเทพฯ จิตรกรรมเรื่องสังข์ทองเป็นผลงานที่ได้รับการยกย่องในด้านความงามเนื่องมาจากความประณีตทั้งในด้านการออกแบบและฝีมือช่าง ภาพทั้งหมดมีขนาดและสัดส่วนที่ประสานกันตลอดทั้งผนัง ภาพของกลุ่มบุคคลต่างๆถูกถ่ายทอดชีวิตความเป็นอยู่ เครื่องแต่งกาย การละเล่น ที่ค่อนข้างจะใกล้เคียงกับความเป็นจริงในขณะนั้นมาก การใช้สียึดถือความเป็นจริงตามธรรมชาติและ

สามารถแสดงระยะใกล้ไกลเป็นลำดับจากล่างขึ้นบน อันเป็นแบบแผนของภาพเล่าเรื่องในงานจิตรกรรมไทยประเพณีทั่วไปด้วย สำหรับจิตรกรรมเรื่องสุวรรณมหรสนั้นพบว่าฝีมือช่างที่แตกต่างกันสองแนวทาง คือ ฝีมือแรกเป็นการสร้างองค์ประกอบที่หนักแน่น ตัวภาพวาดอย่างสม่าเสมอ นิยมใช้สีเข้มที่ตัดกับรูปทรงที่อ่อนและเน้นด้วยสีสดเป็นจุดๆ ใกล้เคียงกับงานจิตรกรรมแบบกรุงเทพฯ ในขณะที่อีกฝีมือหนึ่งนั้นอาศัยพื้นภาพสีอ่อนทำให้ภาพดูโปร่งเบาว่า มีการตัดเส้นที่หนาแล้วใช้สีสตรระบายให้สดใส การจัดวางภาพค่อนข้างจะอิสระกว่า

จิตรกรรมสกุลช่างไทใหญ่ เป็นกลุ่มที่พบค่อนข้างมากในระยษนี้ งานแบบไทใหญ่มีแบบอย่างเป็นของตนเองโดยมักกำหนดตำแหน่งของภาพให้อยู่ส่วนบน ของผนังกรอบของภาพเขียนเป็นแถบลายเชิงผ้าคล้ายผ้าปักของพม่า ในรายละเอียดของภาพพบว่ามีการใช้รูปแบบของศิลปะพม่าในส่วนของภาพบุคคลชั้น สูง เช่น กษัตริย์หรือตัวละครเอก พระพุทธเจ้า ปราสาทราชวัง เป็นต้น ในขณะที่ภาพบุคคลชั้นรองและชาวบ้านก็จะเป็นแบบของล้านนาโดยทั่วไป เรื่องที่ถูกนำมาเขียนมาก ได้แก่ พุทธประวัติและทศชาติชาดกซึ่งมักจะเขียนครบทั้งสิบชาติ นอกจากนี้ยังมีเรื่องของท้องถื่นแทรกอยู่บ้าง จิตรกรรมที่วัดบวกรกรหลวง อ.เมือง เชียงใหม่ น่าจะเป็นฝีมือช่างที่ละเอียดประณีตและแสดงแบบแผนที่เป็นเอกลักษณ์ได้ชัดเจน กว่าที่อื่น ภาพที่เด่นๆ นั้นกลุ่มภาพจะถูกจัดวาง อย่างหนาแน่นเต็มพื้นที่ จิตรกรรมที่วัดท่าข้าม อ.แม่แตง แสดงถึงแนวโน้มของศิลปะที่ค่อยๆ ผสมเข้ากับความเป็นท้องถื่นล้านนา โดยมีสภาพแวดล้อมและฐานะของผู้อุปถัมภ์เป็นเงื่อนไขสำคัญ เรื่องราวของท้องถื่นได้เข้าไปแทรก อาทิ การเขียนเรื่องแสงเมืองหลงถ้าในปัญญาสชาดก ถึงแม้การวางตำแหน่งของภาพจะเป็นไปตามแบบแผน แต่จุดที่น่าสนใจ คือ การวางภาพในแนวนอนที่กำหนดด้วยแถบสี ทำให้มีลักษณะเป็นแถวซ้อนๆ กัน การใช้พู่กันตัดเส้นขนาดใหญ่) ก็แสดงออกถึงความเป็นพื้นบ้านที่แตกต่างไปด้วย

จิตรกรรมสกุลช่างน่าน จิตรกรรมฝาผนังวิหารวัดภูมินทร์ เข้าใจว่าเขียนขึ้นในสมัยของเจ้าอนันตวรฤทธิเดชระหว่างพ.ศ. 2395-2424 ด้านบนของผนังด้านทิศเหนือ ทิศตะวันออก และทิศใต้เขียนภาพพระพุทธเจ้าและพระสาวก โดยมีภาพเล่าเรื่องจะอยู่ด้านล่าง จิตรกรรมที่วัดนี้มีเอกลักษณ์คือ รูปภาพจะมีขนาดใหญ่มีเส้นโครงรอบนอกที่โค้งมน รายละเอียดของภาพสะท้อนถึงชาวน่านในยุคนั้น ลักษณะใบหน้ากลมแป้น คิ้วเป็นวง การแสดงอารมณ์ที่แสดงออกทางสีหน้าอย่างชัดเจนซึ่งแตกต่างไปจากการเขียนของ ภาคกลาง ภาพที่เป็นจุดเด่นคือภาพของรูปหนุ่มสาวที่กำลังสนทนากัน เข้าใจว่าอาจเป็นภาพเหมือน

ของจิตรกรกับสาวคนรัก อีกภาพหนึ่งอาจเป็นรูปของเจ้านันทวรฤทธิเดช สีหลักที่ใช้เป็นหลักของที่นี่ คือ สีแดงชาดและสีแนวคืดของจิตรกรรมวัด ภูมินทร์ส่งแนวความคิดให้กับจิตรกรรมอีกแห่งหนึ่งที่วิหารวัดหนองบัว อ.ท่าวังผา ทั้งในเรื่องของระเบียบการจัดวางภาพคืดเรื่องราว รูปแบบศิลปะ ช่างที่เขียนเป็นช่างชาวเมืองพวน ซึ่งเป็นเมืองภายใต้การปกครองของหลวงพระบาง ชื่อทิดบัวผันกับช่างท้องถิ่นชาวไทลื้อ อย่างไรก็ตามช่างที่มีความเป็นท้องถิ่นมากกว่าจึงทำให้มีความคิดอ่านของตัวเองในระดับหนึ่งด้วย งานเขียนที่ออกมาจึงมีโครงสร้างที่ค่อนข้างอ่อนหวานนุ่มนวลกว่า

จิตรกรรมที่ล้าปาง ในระยะนี้มีความสัมพันธ์กับศิลปะพม่าเป็นอย่างมาก สืบเนื่องจากผู้อุปถัมภ์ที่เป็นชาวพม่า จิตรกรรมวัดม่อนปู่ยักษ์มีงานจิตรกรรมบนผ้า ซึ่งอาจเป็นงานที่นำมาจากพม่าโดยตรงเป็นงานสมัยราชวงศ์คองบองตอนกลางสกุล ช่างอมรปุระ จิตรกรรมอีกแห่งหนึ่งอยู่ในวิหารวัดเดียวกันเป็นงานแบบสกุลช่างมณฑลเยล ซึ่งพัฒนาให้มีความนิยมที่เขียนเหมือนจริงมากขึ้น เพราะเป็นการรับอิทธิพลจากตะวันตก เช่น ในเรื่องของการเขียนที่มีทัศนียภาพที่มีมิติความลึกสมจริงมากขึ้น ซึ่งอาจนับว่าเป็นสิ่งที่ทันสมัยในยุคนั้น แต่ความเข้าใจของช่างยังมีความขัดแย้งกับโครงสร้างเดิมอยู่บ้าง ภาพที่น่าสนใจคือภาพปราสาทราชวังเพราะเป็นการจำลองแบบมาจากพระราชวังเมือง มณฑลเยลโดยตรง ความเป็นมาตรฐานของช่างฝีมือแบบพม่าในระยะต่อมาได้ลดน้อยลง ความไม่ประณีตขององค์ประกอบภาพ โครงสร้างหลายตำแหน่งที่ไม่สัมพันธ์กัน จึงเกิดขึ้นที่จิตรกรรมวิหารหลวง วัดพระธาตุล้าปาง หลวง ซึ่งน่าจะเขียนขึ้นพร้อมกับคราวบูรณะ ราวพ.ศ.2470 นอกจากงานจากศิลปะพม่าแล้ว อิทธิพลศิลปะกรุงเทพฯ ที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกก็แพร่หลายขึ้นมาในล้านนาเช่นกัน งานจิตรกรรมที่อุโบสถวัดบุญญาวิทยารเป็นงานเขียนของช่างจันทร์ จิตรกร ซึ่งเป็นช่างจากภาคกลางเมื่อพ.ศ.2458 โดยพื้นฐานแล้ว คือ ภาพแบบประเพณีนิยมในศิลปะรัตนโกสินทร์ในรัชกาลที่ 5-6 นั่นเอง การเขียนภาพนั้นคำนึงถึงข้อเท็จจริงตามตาเห็นมากกว่าการใช้จินตนาการ งานจิตรกรรมฝาผนังล้านนาตอนปลายราวพ.ศ.2480-2500 พระสงฆ์และศรัทธามักนิยมจ้างช่างให้เขียนงานแบบเหมือนจริงซึ่งอาจแยกได้ 2 กลุ่มคือ กลุ่มแรกเป็นงานเขียนของช่างพื้นเมืองที่ประยุกต์เข้ากับแบบอย่างศิลปะตะวันตก เช่น ภาพเขียนที่ระเบียงคตวัดพระธาตุดอยสุเทพ ที่เขียนโดยนายบุญปั้น พงศ์ประดิษฐ์ กลุ่มที่สอง เป็นการนิยมเขียนเลียนแบบภาพพิมพ์ชุด พุทธประวัติและทศชาติชาดกของพระเทวาภินิมิต และมักเป็นการเขียนด้วยเทคนิคสีน้ำมัน ซึ่งไม่เคยใช้มาก่อนในงานจิตรกรรมฝาผนังของไทย

จิตรกรรมลายคำ ลายคำหรือที่เรียกว่าปิดทองล่องชาดนั้น ในศิลปะล้านนาที่หลงเหลืออยู่เก่าที่สุดอาจมีอายุการสร้างราวพุทธศตวรรษที่ 23 เท่านั้น และพบมากแถบเมืองลำปาง ภาพที่นิยมทำได้แก่ ภาพต้นศรีมหาโพธิ์ด้านหลังพระประธาน ภาพอดีตพุทธเจ้า ภาพหม้อปูลงชฎ ซึ่ง เป็นสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์และการสร้างสรรค์ อย่างไรก็ตามพบว่างานลายคำบางแห่งมีการใช้เทคนิคของงานเครื่องเงินเข้ามา ประกอบด้วย เช่น ลายคำที่เสาววิหารพระพุทธ วัดพระธาตุลำปางหลวง ซึ่งตามจารึกระบุว่าสร้างเมื่อ พ.ศ. 2345 ลายคำราวพุทธศตวรรษที่ 25 พบว่าเทคนิคการฉลุกระดาษเริ่มเข้ามามีบทบาทมากขึ้น ดังจะพบได้จากลายคำที่มีลักษณะลายซ้ำๆ กัน ความสำคัญของลายคำเข้าใจว่าจะถูกแทนที่ด้วยจิตรกรรมเขียนสีมากขึ้น ลายคำจึงจำกัดตำแหน่งของการประดับที่เสาหรือด้านหลังพระประธานเท่านั้น พร้อมทั้งรูปแบบก็เปลี่ยนไป เช่น ลายคำด้านหลัง พระประธานวิหารลายคำได้มีรูปปราสาทและลวดลายแบบจีนขึ้นมาแทนที่ กลายเป็นงานประดับฉากหลังมากกว่าเป็นความหมายเชิงสัญลักษณ์ และที่วิหารวัดปราสาทพบว่าใช้ลายคำมาเล่าเรื่องพุทธประวัติซึ่งนับว่า แปรลออกไปอีกแห่งหนึ่ง

จิตรกรรมฝาผนังล้านนา แบ่งผลงานออกได้เป็น 3 ระยะ คือ ระยะที่ 1 ช่วงพุทธศตวรรษที่ 20-21 เป็นจิตรกรรมยุคแรก พบที่วัดอุโมงค์ จังหวัดเชียงใหม่ เพียงแห่งเดียว ระยะที่ 2 ช่วงพุทธศตวรรษที่ 22-24 พบที่เขตจังหวัดลำปางเท่านั้น ลักษณะภาพจิตรกรรมฝาผนังของทั้ง 2 ระยะ ได้รับอิทธิพลจากศิลปะพม่า ระยะที่ 3 ช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นผลงานในยุคปลายลักษณะโดยทั่วไปของจิตรกรรมอยู่ในแบบกึ่งคลาสสิกกึ่งพื้นบ้าน มีความนิยมรูปแบบภาพเล่าเรื่องเป็นหลัก เรื่องราวที่เขียนเป็นคตินิยมเฉพาะของชาวล้านนา โครงสีที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นสีแดงและสีน้ำเงิน นิยมเขียนขึ้นภายในวิหารต่างจากจิตรกรรมภาคกลางที่นิยมเขียนในอุโบสถ (ภาณุพงษ์ เลาหสม, 2541)

ประเภทของจิตรกรรมล้านนา

จิตรกรรมและภาพวาด ลายเส้นของล้านนามีความหลากหลายในกรรมวิธีและวัสดุที่ใช้ในการสร้างสรรค์งาน โดยจำแนกประเภทของจิตรกรรมล้านนาแบ่งได้ 3 ประเภท คือ

1) จิตรกรรมลายเส้น เป็นจิตรกรรมที่มีมาก่อนเขียนภาพระบายสี ได้แก่การใช้ดินสอหรือฟู่กันจุ่มสีเขียนลายเส้นในพับสาซึ่งทำด้วยกระดาษสาที่พับซ้อนกันเป็นเล่มสมุด จิตรกรรมประเภทนี้มีทั้งภาพประกอบสรรพวิทยาต่างๆ ภาพร่างก่อนที่จะเขียนภาพจริงบน

ฝาผนัง แผนที่ การเขียนภาพลายเส้นนี้ยังมีการใช้โลหะปลายแหลมขูด หรือแรเป็นเส้นขนบนใบลานปรากฏลายบนหน้าพัชธรรมหรือภายในหน้าใบลานต่างๆ ภาพฮายลายหรือลายเบาเหล่านี้เป็นหลักฐานให้สันนิษฐานว่าการเขียนภาพด้วยเส้นและสีคงจะเจริญแพร่หลายอยู่ในระยะเวลาเดียวกัน

2) จิตรกรรมเอกรงค์ ได้แก่ การเขียนภาพพระบายสีแต่เพียงสีเดียว ได้แก่การเขียนลายคำหรือ ปิดทองรดน้ำและการเขียนภาพด้วยสีฝุ่นผสมยางรัก เป็นจิตรกรรมที่นิยมเขียนทั้งบนกระดาษ ไม้ ผ้าและผนังก่ออิฐถือปูน

3) จิตรกรรมพหุรงค์ ได้แก่การเขียนภาพพระบายสีหลายสี หรือในล้านนาเรียกว่า “น้ำแต้ม” บางส่วนยังมีการปิดทองทำให้ดูสวยงามกว่าภาพเขียนประเภทแรก โดยเหตุที่จิตรกรรมพหุรงค์เป็นรูปภาพที่มีสีสันสวยงามจับตาจับใจน่าชมกว่าจิตรกรรมประเภทใด จึงเป็นงานที่ได้รับความนิยมแพร่หลายมาก ทำกันทั้งในวัดวาอารามเป็นทั้งงานวิจิตรศิลป์และศิลปะประยุกต์ เพื่อการตกแต่งเครื่องสักการะทั้งหลายในล้านนา (ผศ.ลิขิต มาแก้ว, ความเป็นมาแห่งจิตรกรรมและภาพวาดลายเส้นของล้านนา, 2560: ออนไลน์)

ลักษณะเฉพาะของจิตรกรรมและภาพวาดลายเส้นของล้านนา

- 1) เป็นลักษณะรูปแบบสองมิติ
- 2) เป็นภาพแบบเล่าเรื่อง
- 3) แสดงความรู้สึกด้วยเส้นและท่าทางแสดงความแตกต่างระหว่างบุคคลด้วยสี และเส้น

- 4) แสดงทัศนียภาพแบบตานกมอง
- 5) แสดงส่วนประกอบเพียงแต่สัญลักษณ์

งานจิตรกรรมในสมัยโบราณนั้น เป็นจิตรกรรมแบบประเพณี ซึ่งนอกจากจะมีลักษณะเป็นภาพจิตรกรรมฝาผนัง ของโบสถ์ หรือวิหารแล้ว ยังมีการเขียนภาพจิตรกรรมกระดาษอีกลักษณะหนึ่ง ซึ่งเป็นการเขียนภาพ ด้วยสีฝุ่นบนกระดาษสมุดไทย หรือสมุดข่อย การเขียนภาพบนสมุดข่อย เป็นการเขียนภาพ เพื่อขยายความตามบันทึกในสมุดข่อย เช่น ไตรภูมิพระร่วง หรือเรื่องราวทางช่างเอง เช่น ตำราการปลูกสร้างบ้านเรือน ตำรายา ตำราการจับเส้น ตามแบบแพทย์แผนโบราณ เป็นต้น การเขียนภาพจิตรกรรมบนสมุดข่อย เท่าที่ยังค้นพบในปัจจุบัน มีทั้งฝีมือช่างพื้นบ้าน ซึ่งแสดงให้เห็นลักษณะเฉพาะของท้องถิ่น ไป

จนถึงช่วงฝีมือ ซึ่งแสดงรูปแบบเส้นและสีที่ครบถ้วนสมบูรณ์ตามกระบวนการเขียนภาพจิตรกรรม

ลักษณะของจิตรกรรมล้านนาแบบประเพณี

จิตรกรรมล้านนาแบบประเพณีเด่นชัดด้วยสีที่ระบายเรียบ และตัดเส้นแสดงรูปร่าง แสดงรายละเอียดของภาพ ดังภาพบุคคล เช่น พระราชาเสนาบดี บ่าว ไพร หรือภาพสัตว์ ต้นไม้ ดอกไม้ ใบไม้ ทั้งหมดเขียน เพื่อให้ดูสมจริงตามเรื่องราวอันเป็นอุดมคติในพุทธศาสนา งานตัดเส้นในงานจิตรกรรมล้านนามีความสำคัญเป็นพิเศษ เพราะนอกจากจะแสดงฝีมือเชิงช่างแล้ว ยังสะท้อนให้เห็นแนวความคิดทางสังคมระดับต่างๆ ภาพพระราชา เจ้านาย บุคคลชั้นสูง ข้าทาส บ่าวไพร่ มีกฎเกณฑ์ในการแสดงภาพแตกต่างกัน การแสดงออกทางด้านความประณีต ก็ต่างกันด้วย ภาพพระราชาได้รับการตัดเส้นให้ดูอ่อนช้อย รายละเอียดทางด้านสรีระเขียนเพียงเท่าที่จำเป็น โดยไม่แสดงกล้ามเนื้อ รอยต่อ ข้อกระดูก เพราะสิ่งเหล่านี้ช่วงกั้นลักษณะเคลื่อนไหวที่ก่อให้เกิดความนุ่มนวล งามสง่าอย่างละคร โดยสื่อความตามท้องเรื่อง ซึ่งชาวล้านนามีแนวความคิดว่า พระราชาทรงเป็นเทวราชา หรือสมมติเทพ เครื่องทรงของพระองค์ ก็เขียนขึ้นอย่างประณีต พิถีพิถัน ปิดทอง ตัดเส้น อย่างงดงาม ที่เครื่องประดับ ภาพเจ้านายหน่อเนื้อเชื้อกษัตริย์ ก็เขียนอย่างประณีตลดหลั่นลงไป ดังกล่าวนี้เป็นลักษณะแห่งอุดมคติ ที่อิงความสมจริง ภาพเสนาบดีขุนนาง ภาพบ่าวไพร่ มีเครื่องแต่งกายตามยศศักดิ์ฐานะ กิริยาท่าทางของภาพบุคคลเหล่านี้ มักเป็นไปอย่างธรรมชาติ ภาพผู้ดี มีกิริยาสุภาพนุ่มนวล ไม่ตลกคะนองอย่างภาพชาวบ้าน ซึ่งได้พบเห็นเสมอ ในฉากที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวในชีวิตประจำวัน

ภาพพระพุทธองค์ ในฉากเล่าเรื่องพุทธประวัติตอนต่างๆ เขียนขึ้นให้สมจริง โดยผสมผสานกับพุทธลักษณะ อันเป็นอุดมคติ ตามที่คัมภีร์ระบุไว้ กรรมวิธีของจิตรกรรม ที่ช่างเขียนนำมาใช้ เพื่อเน้นพุทธบารมี ได้แก่ กรอบประภามณฑลรอบพระวรกาย หรือกรอบรอบพระเศียร เป็นต้น ประภามณฑลหมายถึง รัศมีที่เปล่งออกมาจากพระพุทธองค์ ภายหลังจากที่ทรงตรัสรู้ พระรัศมีรูปเปลวเหนือพระเศียร เป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่นิยมใช้ในงานจิตรกรรมล้านนาแบบประเพณี ภาพปราสาทราชวัง เครื่องสูงต่างๆ ของพระราชามหากษัตริย์ มีสีสันทัด ปิดทอง ตัดเส้น อย่างงดงาม เขียนขึ้นอย่างสมจริง ที่อิงความงามอย่างอุดมคติ โดยสอดคล้องกับภาพพระราชา ขณะที่ภาพบ้านเรือน ภาพสัตว์

น้อยใหญ่ ต้นไม้ ท้องฟ้า น้ำ ล้วนมีความสมจริงมากกว่า เนื่องจากยังมีภาพบนแผ่นราบเป็น 2 มิติ คล้ายงานจิตรกรรม แต่ไม่ระบายสี มักอนุโลมจัดไว้ในกลุ่มงานจิตรกรรม ได้แก่ ภาพลายเส้นปิดทอง ที่เรียกว่า ลายรดน้ำ ภาพลายเส้นจารลงบนแผ่นหิน หรืองานประดับมุก ภาพที่มีกรรมวิธีพิเศษต่างกันเหล่านี้ ต่างมีลักษณะสำคัญอย่างเดียวกัน คือ ลายเส้นที่งดงามตามแบบฉบับ แต่ในงานจิตรกรรมนั้น มีการระบายสีด้วย

จิตรกรรมและภาพวาดลายเส้นของล้านนายังทำหน้าที่บันทึกสิ่งแวดล้อมบริบทของสังคมล้านนา ความคิด ความเชื่อ ขนบนิยม เป็นประวัติศาสตร์ เป็นสิ่งที่เกาะเกี่ยวทางจิตวิญญาณ สร้างคุณธรรม ศีลธรรมคุณค่าต่างๆ ในสังคม จิตรกรรมฝาผนังเชิงพุทธ เป็นศิลปะการเขียนภาพสี ลงบนฝาผนังเพื่อบอกเล่าเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา ซึ่งได้ถ่ายทอด สืบต่อกันมาตั้งแต่สมัยทวารวดี เรื่อยมาจนถึงสมัยสุโขทัยที่รับเอาพระพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ของศรีลังกาเข้ามาแทนที่ โดยนำศิลปกรรมอันเนื่องในพระพุทธศาสนาเข้ามาในลักษณะของจิตรกรรมและประติมากรรมเล่าเรื่องพระพุทธศาสนา มีการเขียนหรือปั้นประดับอาคารศาสนสถาน ส่งผลให้ พุทธศาสนิกชนทุกระดับชั้นได้เรียนรู้เรื่องราวทางพระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนัง จนเกิดความศรัทธาสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน ภูมิภาคที่แวดล้อมด้วยภูเขา ต้นน้ำลำธาร อุดมสมบูรณ์ด้วยป่าไม้ ภูมิอากาศหนาวเย็น คือ แหล่งกำเนิดศิลปวัฒนธรรมประเพณีอันงดงาม มีนิทานตำนานพื้นถิ่นที่สะท้อนความเชื่อความผูกพันกับธรรมชาติแวดล้อม และมีแนวคำสั่งสอนในพุทธศาสนาเถรวาทเป็นหลักสำคัญ

พุทธจิตรกรรมล้านนาในการสืบทอดพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาเป็นรากฐานสำคัญของศิลปวัฒนธรรมล้านนามาตั้งแต่สมัยโบราณ โดยมีบทบาทชี้นำสังคมเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณด้วยพระธรรมคำสอนที่เป็นนามธรรมร่วมกับวัตรธรรมทั้งหลายในวัดที่เห็นได้เป็นรูปธรรมอันงดงาม เช่น จิตรกรรมตลอดจนลวดลายต่างๆ ที่สร้างขึ้นจากความศรัทธา เมื่อศาสนิกชนเข้าไปประกอบพิธีงานบุญต่างๆ ได้สัมผัสความงดงามของพุทธจิตรกรรมตลอดจนหลักธรรมที่แฝงอยู่นั้นได้ วัดพุทธในอาณาจักรล้านนานั้น คือ มีความเรียบง่าย ด้วยขนาดที่เล็ก มีการประดับประดาน้อย แต่เน้นในความบริสุทธิ์ของวัตถุหิน อาทิ ปูน ไม้สัก และกระเบื้องดินเผา โดยการตัดกันของสีและพื้นผิว ที่เรียกได้ว่าเป็นสถาปัตยกรรมแบบชาวบ้านนั้นทำให้ในวัดมีบรรยากาศที่สงบ การตกแต่งภายในวิหารหรืออุโบสถของวัดแบบล้านนาแท้ๆ มักจะมีการลงรักปิดทองบนเสา

และมีภาพเขียนพุทธประวัติอยู่บนผนังสองด้าน ซึ่งจิตรกรรมฝาผนังที่มักพบอยู่ในวัดล้านนา นี้ เป็นหนึ่งในมรดกทางศิลปะที่สำคัญของภูมิภาคนี้ ที่มีเอกลักษณ์โดดเด่นในการใช้สีสันสดใส แต่งแต้มภาพวิถีชีวิตของชาวเมืองออกมาเป็นภาพที่มีชีวิตชีวา เป็นที่น่าเสียดายที่หลักฐานภาพจิตรกรรมฝาผนัง อันถือเป็นบันทึกสำคัญทางประวัติศาสตร์ของล้านนานั้นหลงเหลืออยู่น้อยมาก เนื่องจากมีการเสื่อมโทรมและจางหายไปตามกาลเวลา นอกจากนี้ ศิลปวัฒนธรรมล้านนายังได้รับอิทธิพลมาจากชนชาติน้อยใหญ่ที่ย้ายถิ่นฐานเข้ามาอยู่ในบริเวณเชียงใหม่ ลำปาง แพร่ น่าน ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 19 อาทิ ฉาน พม่า ลาว และ ไทลื้อ จึงทำให้วัฒนธรรมล้านนามีความหลากหลาย ซึ่งนับเป็นเสน่ห์อีกอย่างหนึ่งของศิลปะล้านนา

หลักธรรมคำสอนและปรัชญาของพระพุทธศาสนา เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ของคนล้านนามาแต่ครั้งอดีต เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ มาโดยตลอด วรรณกรรมคำสอน บทสวดต่างๆ นักปราชญ์ทั้งหลายได้ลิขิตแต่งสร้างขึ้นมา เพื่อเป็นกุสโลบายในการสั่งสอน ชี้นำแนวทางที่ถูกต้อง ตามทำนองคลองธรรม ในการดำเนินชีวิต มีความหลากหลายในเรื่องราวต่างๆ เช่น พุทธประวัติ ชาดก นิยายธรรมต่างๆ โดยมีเนื้อหาที่สำคัญคือ กระทำแต่ความดี ละเว้นความชั่ว ทำจิตใจ ให้บริสุทธิ์ผ่องใส อันเป็นหัวใจสำคัญของพระพุทธศาสนา และยังก่อให้เกิดประเพณี พิธีกรรมศิลปวัฒนธรรม อันดงามสืบทอดต่อๆ กันมา เช่น ภาพฝาผนัง วัดบวกรกรหลวง อ.เมือง จ.เชียงใหม่

ผนังเต็มห้องวิสูตรชาดก พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นวิสูตรบัณฑิต บำเพ็ญสัจจบารมี ด้านบนมีภาพพุทธประวัติตอนประสูติแทรกอยู่

จากคุณค่าของหลักธรรมคำสอนหลักปรัชญาของพุทธศาสนาดังกล่าวได้ส่งอิทธิพล ต่อแนวความคิดของจิตรกรนับแต่ครั้งอดีต ได้สร้างงานศิลปกรรมแขนงต่างๆ สื่อแสดงออกถึงความศรัทธาในพระพุทธศาสนา รวมทั้งการสร้างงานจิตรกรรมโดยศิลปะมีความหมายสำคัญอยู่ที่ความเป็นสิ่งที่ต้องใช้เวลาและความเพียรพยายามและความตั้งใจที่จะทำให้สำเร็จ คือ ศิลปะนอกจากจะทำยากแล้ว ยังจะต้องทำให้สำเร็จประโยชน์จนถึงที่สุดในความมุ่งหมายแห่งเรื่องนั้นๆ ศิลปะยังผสมผสานกับหลักธรรมคำสั่งสอนตามหลักของพระพุทธศาสนาได้อย่างกลมกลืน สามารถนำมาพัฒนาตนเองและสังคมให้มีความเป็นอยู่อย่างสงบได้ (พุทธทาสภิกขุ, 2523: 1-2)

จิตรกรรมฝาผนังนั้นมีจุดมุ่งหมายเพื่อการตกแต่งภายในโบสถ์วิหารให้เกิดความสวยงามแล้ว คุณค่าอีกอย่างที่ได้รับ คือ เรื่องราวหลักพุทธธรรมบางประการที่พระสงฆ์เทศนาสั่งสอนให้พุทธศาสนิกชนยึดถือนำไปปฏิบัติ คำเทศนาเหล่านั้นยังปรากฏเป็นภาพเล่าเรื่องบนผนังภายในโบสถ์วิหารนั้นด้วย เมื่อพระสงฆ์เทศนาให้ฟัง หูย่อมได้ยิน ตาก็มองเห็น และหลังจากฟังเทศน์จบแล้ว ความอันใดที่ได้จากพระเทศน์ยังขัดข้องใจ ก็สามารถทบทวนกับภาพเขียนจนเข้าใจซาบซึ้งได้ (สุชาติ เกาทอง, 2529: 69) โดยพุทธศาสนิกชนในสังคมไทย เมื่อพูดถึงความดีก็จะพูดถึงความงามซึ่งให้ความรู้สึกสอดคล้องประสานกลมกลืนกัน ส่วนความงามในแง่ที่เกี่ยวข้องเนื่องสัมพันธ์กับความจริงนั้น ทางพระพุทธศาสนาจะพูดถึงธรรมะเป็นเรื่องหลัก ธรรมะเป็นคำที่มีความหมายกว้าง คือ นอกจากจะหมายถึงความจริงและความดีแล้วยังรวมถึงความงามด้วย ในครั้งพุทธกาลเมื่อพระพุทธเจ้าจะให้พระภิกษุสาวกไปประกาศพระศาสนา พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า จงประกาศ พระธรรมอันงดงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง และงามในที่สุดตามที่พระองค์เองได้ทรงปฏิบัติ (มโน พิสุทธิรัตนานนท์, 2547: 65) ซึ่งจิตรกรรมเป็นภาพเขียนระบายสีที่ส่วนใหญ่สืบเนื่องมาจากความบันเทิง ความศรัทธาในพระพุทธศาสนา เมื่อจิตรกรเกิดความซาบซึ้งในเรื่องทางพระพุทธศาสนา พระพุทธประวัติ วรรณคดี นิทานชาดกและจากคัมภีร์ต่างๆ จนเกิดมโนภาพขึ้น จึงได้คิดประดิษฐ์รูปแบบ และวิธีที่จะถ่ายทอดเป็นงานจิตรกรรมไว้ตามผนังโบสถ์วิหาร เพื่อช่วยเสริมสร้างบรรยากาศตกแต่งพุทธสถานให้เกิดความงดงาม และช่วยสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาโดยภาพไปด้วย ดังนั้นจิตรกรรมเชิงพุทธจึงเป็นศิลปะที่มีคุณค่าและคุณประโยชน์หลายด้าน ก่อให้เกิดแง่คิดและความรู้สึกสร้างสรรค์ที่งดงามแก่จิตใจของประชาชน และพุทธศาสนิกชนที่มีความศรัทธาในพระพุทธศาสนา (วิบูลย์ ลีสุวรรณ, 2523: 49)

การสืบทอดพระพุทธศาสนาผ่านงานจิตรกรรม

พุทธจิตรกรรมสร้างขึ้นเพื่อรับใช้พระพุทธศาสนาโดยนำหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของคนล้านนามาแต่ครั้งอดีต เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจมาโดยตลอด วรรณกรรมคำสอน บทสวดต่างๆ นักปราชญ์ทั้งหลายได้ลิขิตแต่งสร้างขึ้นมา เพื่อเป็นกุศโลบายในการสั่งสอนซึ่งนำแนวทางที่ถูกต้อง ตามทำนองคลองธรรมในการดำเนินชีวิต มีความหลากหลายในเรื่องราว เช่น จิตรกรรมฝาผนังในวิหารวัดบวรนิเวศวิหาร หลวง ตำบลท่าศาลา อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ ที่มีภาพพุทธประวัติ 6 เรื่อง คือ

เทมียชาดก สุวรรณสามชาดก เนมิราชชาดก มโหสถชาดก วิธูรบัณฑิตชาดก เวสสันดรชาดก และภาพเรื่องราววิถีชีวิตของผู้คนในสมัยอดีต

จิตรกรรมฝาผนังนั้นมีจุดมุ่งหมายเพื่อการตกแต่งภายในโบสถ์วิหารให้เกิดความสวยงามแล้ว คุณค่าอีกอย่างที่ได้รับ คือ เรื่องราวหลักพุทธธรรมบางประการที่พระสงฆ์เทศนา สั่งสอนให้พุทธศาสนิกชนยึดถือนำไปปฏิบัติ คำเทศนาเหล่านั้นยังปรากฏเป็นภาพเล่าเรื่องบนผนังภายในโบสถ์วิหารนั้นด้วย เมื่อพระสงฆ์เทศนาให้ฟัง หูยอมได้ยิน ตาก็มองเห็น และหลังจากฟังเทศน์จบแล้ว ความอันใดที่ได้จากพระเทศน์ยังขัดข้องใจ ก็สามารถทบทวนกับภาพเขียนจนเข้าใจซาบซึ้งได้ ซึ่งแนวความคิดที่เขียนขึ้นไว้ก็คือ ต้องการใช้เป็นภาพประดับฝาผนัง และใช้เป็นเครื่องมือในการสั่งสอนแนะนำให้เสื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา เพราะเรื่องที่เขียนมักเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา พุทธจิตรกรรมนั้นมีคุณค่าทางด้านจิตใจ ถ่ายทอดอารมณ์และความรู้สึกภายในสู่ภายนอก ยกกระดับจิตใจให้ประณีตละเอียดอ่อน จรรโลงศาสนารักษาคุณธรรม เป็นสื่อการถ่ายทอดความคิดและสติปัญญา พัฒนาความคิดสร้างสรรค์ เป็นสื่อในการศึกษาค้นคว้าทางศิลปกรรม คุณค่าทางด้านประโยชน์ใช้สอย เป็นพื้นฐานของงานออกแบบเป็นส่วนประกอบของงานประยุกต์ศิลป์

สรุป

จิตรกรรมนั้น เป็นศิลปะที่มีความสำคัญ เพราะนอกจากจะเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นเพื่อตอบสนองต่อเงื่อนไขการดำรงอยู่ของสังคมในอดีตแล้วยังสามารถบ่งบอก ถึงคติความเชื่อของชุมชนนั้นๆ เทคนิค และวิธีการตลอดจนการแสดงออกของศิลปะ บ่งบอกถึงงานช่าง ความรู้สึกนึกคิดและการติดต่อสัมพันธ์กับสังคมวัฒนธรรมอื่นๆ อีกทั้งยังมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ทางโบราณคดีอีกด้วย โดยทุกอย่างมาจากพระพุทธศาสนาไม่ว่าวัฒนธรรม ประเพณี ความคิด ความเชื่อ ล้วนมีพื้นฐานมาจากคำสอนทางพระพุทธศาสนา ร่องรอยวิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ได้ถูกบันทึกไว้ว่ามีสติปัญญาความสามารถเพียงใด ด้วยผลงานศิลปะนั่นเอง

พุทธจิตรกรรมล้านนาในการสืบทอดพระพุทธศาสนา เมื่อศาสนาเกิดขึ้นก็ใช้ศิลปะเป็นเครื่องมือในการเผยแผ่ศาสนา เช่น จิตรกรรมภาพพระบฏ หรือภาพพระพุทธรูปนั้นเป็นศิลปะที่เขียนขึ้นมาเพื่อให้ศาสนิกชนได้ทำพิธีเคารพบูชา เป็นการสื่อให้เห็นถึงความศรัทธาในพระพุทธศาสนาซึ่งจิตรกรรมล้านนาได้สอดแทรกหลักธรรมคำสอนไว้โดยใช้

จิตรกรรมเป็นสื่อในการถ่ายทอดเรื่องราวพุทธประวัติ นับเป็นการสั่งสอนด้วยภาพ และเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนาอีกทางหนึ่ง

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. (2539). **การดูแลรักษาศิลปโบราณวัตถุ**, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- โครงการพัฒนาบทเรียน E-learning. **จิตรกรรม (Painting)**. สืบค้นเมื่อ. (30 พฤศจิกายน 2560). แหล่งที่มา: <http://www.ipesk.ac.th/ipesk/home/VISUAL%20ART/lesson321.html>.
- จิรพันธ์ สมประสงค์. (2532). **ศิลปะประจำชาติ ศป. 231**. กรุงเทพมหานคร: โอ. เอส. พริ้นติ้งเฮาส์.
- พุทธศาสนิกชน. (2523). **ศิลปะแห่งการใช้สติในทุกกรณี**. กรุงเทพมหานคร:ธรรมสภา.
- ภาณุพงษ์ เลหาสม. (2541). **จิตรกรรมฝาผนังล้านนา**. กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**.กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มโน พิสุทธิรัตนานนท์. (2547). **สุนทรียวิจักษณ์ในจิตรกรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.
- วรรณภา ณ สงขลา. (2528). **การอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง**. กรมศิลปากร. จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสการจัดนิทรรศการการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง พระวิหารหลวงวัดสุทัศนเทพวราราม. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.
- ลิปิก มาแก้ว. **ความเป็นมาแห่งจิตกรรมและภาพวาดลายเส้นของล้านนา**. สืบค้นเมื่อ. (29 พฤศจิกายน 2560). แหล่งที่มา: <http://rmutlculture.rmutl.ac.th/webboard/index>.
- วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. (2523). **จิตรกรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร: องค์การค้าของคุรุสภา.
- สุชาติ เกาทอง. (2529). **ศิลปะกับมนุษย์**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.